

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА»

**С. Д. Лучик, доктор економічних наук. М. В. Лучик.
Подільський державний аграрно-технічний університет**

© Лучик С. Д., 2013.

© Лучик М. В., 2013.

Стаття отримана редакцією 06.05.2013

Вступ. Глобалізація світових економічних процесів і жорстка конкуренція породжують нові правила поведінки для держав та їх регіонів. Розвиток, перспективи й соціально-економічна стабільність держави в першу чергу залежать від стану сформованої національної безпеки та економічної незалежності від інших країн. Проблеми забезпечення українського суспільства органічно пов'язані з політичними, економічними, соціальними, державно-правовими реформами, які проводяться в країні, проблемами формування громадянського суспільства, демократії, що вимагає, на наш погляд, їх системного осмислення в контексті Стратегії національної безпеки України.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Проблема безпеки суспільства порівняно недавно почала вивчатися в Україні, тому досі ще немає єдиного трактування її сутності. Досить широко ця проблема знайшла відображення у працях російських учених А. Абалкіна, С. Афонцева, А. Возженікова, І. Глебова, П. Городецького, М. Дзлієва, Ю. Моздокової, В. Сенчагова, А. Урсула. Серед праць українських науковців значний інтерес становлять роботи З. Варналія, О. Власюка, В. Гейця, Я. Жаліло, В. Кириленко, Т. Ковальчук, В. Мунтіяна, Г. Пастернака-Таранушенка, В. Шлемка. Поряд із цим залишається недостатньо визначеним місце безпеки суспільства в системі національної безпеки.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз зарубіжних і вітчизняних теоретико-методологічних підходів до тлумачення поняття «суспільна безпека» як складової національної безпеки; трактування його змісту через з'ясування співвідношення з іншими поняттями та категоріями, якими оперує загальна теорія національної безпеки.

Основний матеріал і результати. Безпека, як стверджує російський науковець Ю. С. Моздокова, являє собою складний, багатоаспектний, багаторівневий феномен, який може розглядатися як суспільне явище, як теорія і процес, як показник стану зовнішніх і внутрішніх інтересів держави, інтересів регіонального співтовариства й окремих груп населення, що проживають на конкретній території [1, с.150]. Складний характер проблеми забезпечення проявляється в різних за змістом понятійних категоріях, розроблення яких передбачає як диференційований, так і інтеграційний підходи на основі використання комплексних даних філософії, права, історії, соціології та інших галузей наукового знання.

Загальнонаукове розуміння категорії «безпека» утворює теоретико-методологічну основу для виділення таких підходів визначення безпеки, як стан захищеності, відсутність небезпеки, властивість (атрибут) системи, специфічна діяльність, певний стан.

Генезис самого явища «безпека» і його лексичне розуміння визначили найбільш поширений підхід, згідно з яким безпека визначається як певний стан захищеності. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає безпеку як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [2]. Відомий мовознавець В. І. Даль у тлумачному словнику визначає безпеку як «відсутність загрози, цілісність, надійність» [3]. С. І. Ожегов трактує безпеку як «стан, при якому не загрожує небезпека» [4, с. 47].

Такий підхід приймається багатьма дослідниками як концептуальна підстава проведення теоретичних досліджень з питань безпеки, оскільки його підтримують правовики. Так, І. М. Глібов стверджує, що «в юридичному сенсі, безпека – це стан захищеності суб'єкта від загроз, шкоди або зла» [5, с. 6] Слід відмітити, що, дотримуючись єдиного підходу до

трактування категорії безпеки, науковці при цьому можуть розходитись у визначенні об'єкта захисту, характеру загроз та інтересів.

Гносеологічний підхід до аналізу загальнонаукової категорії «безпека» ґрунтується на філософській інтерпретації цього поняття, згідно з якою безпека може бути визначена як відсутність небезпеки і цілісність (надійність) протікання тих чи інших процесів незалежно від їх природних або соціальних характеристик [6, с. 29.]. У філософських концепціях Т. Гоббса, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози поняття «безпека» трактується як стан спокою, який став можливим через відсутність реальної загрози (як фізичної, так і моральної). Для людини такий стан визначає особисту безпеку, а для держави – безпеку суспільства. На думку В. В. Абрамова, юридично формалізованим виразом «безпека особи» виступає право людини на безпеку, під яким розуміють правову можливість людини як суб'єкта права зберегти свій стан безпечної життєдіяльності у формі забезпечених і охоронюваних державою домагань на самостійну реалізацію особистістю своїх життєво важливих потреб та інтересів різного характеру [7, с.75].

Соціальну природу безпеки визначила природно-правова концепція, в рамках якої категорія вперше набуває статусу соціально значущого явища. Поступовий перехід наших пращурів від тваринного стану до соціального базувався на постійній потребі у поліпшенні для них умов виживання. В основі такого процесу лежить зв'язок між працею і захищеністю окремої людини та соціуму будь-якого рівня, тобто їх безпекою. Як стверджує російський науковець академік В. К. Сенчагов, «саме прагнення до соціальної безпеки є першопричиною формування потреби у праці. Воно (прагнення) різною мірою характерне для всіх біологічних систем, проте тільки люди здатні на основі аналізу можливої зміни характеру та змісту небезпеки вибрати відповідні способи, прийоми, методи трудової діяльності, що захищають від загрози або спрямовані на її ліквідацію, а якщо потрібно, то створити принципово новий механізм її запобігання» [8, с. 22]. Саме механізм убезпечення людей визначає межу, яка відділяє соціальне від біологічного і позиціонує безпеку в суспільстві як соціально-економічне явище.

Таким чином, потреба у безпеці є вихідною соціальною потребою людини, яка сформувалася в житті громади на грані інстинктивного і свідомого. Будь-який контакт з природними або соціальними явищами населення інтуїтивно або свідомо оцінювало з точки зору можливої загрози та убезпечення. Так, розширення природокористувальницької діяльності людини викликало збільшення природних катаклізмів і виявило необхідність більш точного передбачення і відповідно зменшення небезпек, які вони викликають. Звідси поява поняття «геобіофізична безпека», тобто захист суспільства, виробництва, техніки від руйнівного впливу окремих природних явищ. Захист же самої природи від людей та загроз, що створюють вони у вигляді сучасних технічних систем, наприклад атомної та ядерної енергетики, хімічного виробництва тощо, формує технічну або техногенну безпеку.

Отже, категорія «безпека» за межами соціального середовища проживання і діяльності людини втрачає сенс. Якщо виникає загроза існуванню, виживанню людини, її популяції, нації, народу, то це вже крайній ступінь загрози для суспільства, для більшості населення. М. І. Дзлієв, А. Д. Урсул стверджують, що занепад соціальної сфери, економія на людині, що мали місце у 90-ті роки минулого століття, призвели до переходу за межу, за якою почалося руйнування особистості. Саме людський фактор, тобто кількість і якість населення (етнічний, релігійний склад, рівень культури й освіти, здоров'я, ступінь кримінальності тощо) слід віднести до несприятливих факторів, що підсилюють можливість соціальної напруги в сучасному суспільстві. Можна вважати, що загрози соціальній стабільності суспільства є діями певних класів, соціальних груп або окремих осіб, спрямовані (свідомо чи ненавмисно) на знищення інших спільнот або заподіяння їм шкоди, що призведе до фізичної та духовної деградації особистості, сім'ї, етносу, суспільства, народу, держави [9, с. 271].

Питання безпеки є питанням успішного існування та взаємодії суспільства і влади. У перекладі з грецької «безпека» означає «володіти ситуацією», тобто безпека є таким станом суб'єкта, при якому ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менша ніж певний інтервал [10]. У цьому контексті держава, безумовно, є головним суб'єктом гарантування безпечного суспільного розвитку через здійснення цілеспрямованої політики, спрямованої на забезпечення стабільності та динамічного розвитку всього суспільства. Як стверджує доктор політичних наук

О. А. Корнієвський, діалектика категорії безпеки відображає взаємозв'язок і взаємозалежність між двома визначальними функціями суспільного буття – розвитком і безпекою [11, с. 106].

Сучасні науковці Ю. В. Бабанова, В. І. Захарченко, М. М. Меркулов, Н. В. Хамекян, В. Д. Зеркалов безпеку суспільства визначають як захист від небезпек і загроз, що виникають у самому суспільстві, та породжені притаманними йому соціальними суперечностями [12 – 14]. Тобто безпека є складним суспільним явищем, яке має прояв у суспільному житті в різних якостях, зокрема як суспільні потреби та інтереси, суспільні відносини, процес та як соціальна функція.

В українському законодавстві з питань національної безпеки термін «безпека суспільства» не застосовують, а розглядають безпеку суспільства й держави як одну з основних концептуальних моделей, на яких формуються певні уявлення про національну безпеку як систему підтримки наявного стану соціальної системи (суспільства загалом). Так, у Законі України «Про основи національної безпеки» від 19.06.2003 № 964-IV (зі змінами у 2005 – 2012 рр.) національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [15, ст. 1].

Відповідно об'єктами забезпечення національної безпеки визначені людина і громадянин (їхні конституційні права й свободи); суспільство (його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне й навколишнє природне середовище і природні ресурси); держава (її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність) [15, ст. 3].

Однак, у реальному житті суспільства завжди є такий соціальний простір, у якому люди або групи людей взаємодіють між собою без контролю з боку держави. До того ж їхні інтереси та потреби можуть мати самостійне й незалежне від волі держави підґрунтя для своєї реалізації. Так, у «Словнику термінів та визначень недержавної системи безпеки України» наведено визначення недержавної системи безпеки України (синоніми: позабюджетна, резервна правоохоронна, неурядова тощо) як, по-перше, складової частини Національної безпеки України; по-друге, скоординованої та цілеспрямованої діяльності органів місцевого самоврядування, організацій, підприємств, установ, громадських об'єднань з забезпечення особи, суспільства, держави, суб'єктів господарювання, яка здійснюється без використання бюджетних коштів на основі діючих організаційно-правових норм [16].

Недержавна система забезпечення національної безпеки є невід'ємною складовою частиною цілісної загальної системи забезпечення національної безпеки будь-якої демократичної країни. Вихідною передумовою її права на існування є політологічна істина, що цивільне суспільство не ідентичне державі й що держава покликана служити цивільному суспільству. Саме суспільство формує й містить державні структури й тому має всі підстави направляти й контролювати діяльність держави, виходячи із ціннісних орієнтацій і законів».

Отже, держава лише в сукупності з громадянським суспільством становить суспільство. Відповідно забезпечення суспільства поняття дещо ширше, ніж безпека держави. Такої думки дотримується і О. Корнієвський, визначаючи суспільну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів окремих громадян, соціальних груп, суспільства в цілому, а також системи суспільних цінностей (якими є безпека особистості й суспільства, законність і правова захищеність людини, демократія й народний суверенітет, плюралізм і вільна боротьба ідей та інтересів, мир і злагода в суспільстві тощо) від внутрішніх та зовнішніх загроз політичного, економічного, соціального, екологічного та іншого характеру [11, с.106]. При цьому головний суспільний інтерес полягає у дотриманні безпеки кожної особистості, забезпеченні добробуту, стабільності інститутів, що гарантують демократію, безпеку та стійкий розвиток суспільства, а це у свою чергу уможливує підвищення керованості суспільними процесами та їхнє цілеспрямоване регулювання.

У російському законодавстві теж немає єдиного підходу до основного понятійного апарату у сфері безпеки, а саме, однозначного трактування категорій «суспільна безпека», «державна безпека». Одні автори, зокрема А. В. Возженіков, відзначають, що невід'ємною частиною національної безпеки є суспільна безпека, яку «покликані забезпечувати органи держави (насамперед міліція, внутрішні війська, служби ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій), а також органи місцевого самоврядування, громадські організації та рухи» [16, с. 69 – 70]. П. Г. Городецький теж підтверджує, що суспільна безпека є встановлений законом

режим суспільного життя, який забезпечує нормальне функціонування державних і муніципальних органів, організацій незалежно від форм власності, формування громадянського суспільства, окремих громадян та їх об'єднань» [17, с. 31].

Однак безпекою держави не покриваються всі життєво важливі умови існування громадянського суспільства. Такий підхід характерний лише для тоталітарної держави, де питання про безпеку громадянського суспільства взагалі не виникає. Інший підхід заснований на широкому розумінні суспільної безпеки і характеризує її як «систему суспільних відносин і юридичних норм, що регулюють ці відносини з метою забезпечення громадського спокою, недоторканності життя і здоров'я населення, нормальної праці та відпочинку громадян, нормальної діяльності державних і громадських організацій, установ та підприємств» [18, с. 204].

Отже, синтезом державної та суспільної безпеки є національна безпека. При цьому державна безпека виступає засобом, а суспільна безпека – метою визначення та захисту життєво важливих інтересів громадян.

Слід відмітити, що паралельно з поняттям «безпека суспільства», або «суспільна безпека», в українському законодавстві використовується поняття «громадська безпека», яке зустрічається в Конституції України, ст.138, а також визначено у наказі МВС «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» від 11.11.2010 № 550 як стан захищеності інтересів людини, суспільства й держави від суспільно небезпечних діянь і негативного впливу надзвичайних обставин, викликаних криміногенною ситуацією, стихійним лихом, катастрофами, аваріями, пожежами, епідеміями та іншими надзвичайними подіями. Цей термін також широко використовується і в інших юридичних документах з питань забезпечення громадського порядку. На думку О. А. Корнієвського, не слід ототожнювати ці два поняття (хоча в російській термінології вони мають один і той же переклад «общественная безопасность»), оскільки серед принципів, на яких базується політика національної безпеки, є залучення громадянського суспільства до процесу вироблення та реалізації політики національної безпеки. Утім через слабкість і розпорошеність інституцій громадянського суспільства це не дозволяє належним чином використовувати їхній потенціал на рівні недержавної системи забезпечення національної безпеки, а головним суб'єктом забезпечення суспільної безпеки, національної безпеки в цілому, є держава [19, с. 306].

Висновки. Виходячи з таких позицій, вважаємо, що об'єкти убезпечення потрібно встановити в такій послідовності: особа і громадяни – держава – суспільство. Національна безпека може бути названа безпекою особистості, держави, суспільства, або безпекою країни, причому інтереси особи у сфері національної безпеки повинні мати пріоритет серед інтересів інших об'єктів системи забезпечення національної безпеки, а її безпека є безумовним пріоритетом під час створення цієї системи. Отже, якщо раніше категорія «безпека» розглядалася науковцями переважно у застосуванні до держави і певною мірою до суспільства, то сьогодні безпека повинна розглядатися відносно триєдності – особистості, держави, суспільства і саме в такій послідовності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Моздокова, Ю. С. Современные проблемы обеспечения социальной безопасности региона Российской Федерации в условиях глобализации / Ю. С. Моздокова // Социальная безопасность и защита человека в условиях новой общественной реальности: сб. материалов IV Междунар. науч.-практ. конф. (г. Пермь, Перм. гос. нац. иссл. ун-т, 22 ноября 2012 г.) / под общ. ред. З. П. Замараевой, М. И. Григорьевой; Перм. гос. нац. иссл. ун-т. – Пермь, 2012. – 304 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / В. И. Даль – М., 1981. – Т.1. – 699 с.
4. Ожегов, С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов - М.: Русский язык, 1990. – 921 с.
5. Глебов, И. Н. Национальная безопасность Российской Федерации: проблемы правового регулирования: монография. – СПб.: Пресс, 1999. – 262 с.
6. Агалабаев, М. И. Гносеологическая интерпретация понятия безопасности как общенаучной категории / М. И. Агалабаев // Российский следователь. – 2009. – № 4. – С. 29 – 32.
7. Абрамов, В. В. Категория «безопасность» в гражданском праве / В. В. Абрамов // Общество і право. – 2011. – № 5. – С.74 – 79.

8. Экономическая безопасность России: Общий курс: учебник / Под ред. В. К. Сенчагова. – 2-е изд. – М.: Дело, 2005. – 896 с.
9. Дзлиев, М. И. Основы обеспечения безопасности России / М. И. Дзлиев, А. Д. Урсул – М., 2003. – 424 с.
10. Словарь финансовых терминов [Ел. р.]: Программа поиска толкований слов «Interpretatio». – Режим доступа: <http://inetio.org>.
11. Корнієвський, О. Концепт суспільної безпеки: сучасний науково-експертний дискурс / О. Корнієвський //Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Вип. 21. – 2009. – С. 103 – 107.
12. Бабанова, Ю. В. Теоретико-методологические основы экономической безопасности хозяйствующих субъектов: автореф. дисс. канд. экон. наук : 08.00.01 / Ю. В. Бабанова. – Челябинск, 2004. – 26 с.
13. Захарченко, В. И. Экономическая безопасность бизнеса / В. И. Захарченко, Н. Н. Меркулов. – Одесса: Наука и техника, 2009. – 176 с.
14. Зеркалов, Д. В. Экономические проблемы: хрестоматия / Д. В. Зеркалов. – К. : Наук. світ, 2008. – 143 с. – (Безопасность бизнеса : в 4 кн. ; кн. 3).
15. Закон України «Про основи національної безпеки» від 19.06.2003. № 964-IV [Ел. р.]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
16. Словник термінів та визначень недержавної системи безпеки України / В. В. Крутов, П. Я. Пригунов, О. І. Захаров, В. А. Ліпкан та ін. – Київ, 2008. – 106 с.
17. Возжеников, А. В. Национальная безопасность: теория, политика, стратегия / А. В. Возжеников. – М. : НПО «Модуль», 2000. – 234 с.
18. Городецкий, П. Г. Федеральные правоохранительные органы России / П. Г. Городецкий. – М., 2001. – 210 с.
19. Корнієвський, О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки України: дис. док. політ. Наук / О. А. Корнієвський. – К., 2011. – 415 с.

УДК 65.050.12

Лучик Світлана Дмитрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної економіки й інформаційних технологій. **Лучик Маргарита Василівна**, аспірантка. Подільський державний аграрно-технічний університет. **Концептуальні підходи до визначення поняття «безпека суспільства»**. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до тлумачення поняття «безпека суспільства». Обґрунтовано місце поняття «безпека суспільства» в концепції національної безпеки. Визначено стратегічну необхідність забезпечення соціально-економічної безпеки українського суспільства.

Ключові слова: безпека, безпека суспільства, безпека держави, безпека особи, національна безпека.

УДК 65.050.12

Лучик Светлана Дмитриевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой социальной экономики и информационных технологий. **Лучик Маргарита Васильевна**, аспирантка. Подольский государственный аграрно-технический университет. **Концептуальные подходы к определению понятия «общественная безопасность»**. Проанализированы теоретико-методологические подходы к трактовке понятия «общественная безопасность». Обосновано место понятия «общественная безопасность» в концепции национальной безопасности. Определена стратегическая необходимость обеспечения социально-экономической безопасности украинского общества.

Ключевые слова: безопасность, безопасность общества, безопасность государства, безопасность личности, национальная безопасность.

UDC 65.050.12

S. D. Luchyk, Doctor of Economics, Professor, Head of the Social Economy and Information Technology Department. **M. V. Luchyk**, postgraduate, Podilsk State Agrarian and Technical University. **Conceptual approaches to the definition of "social safety"**. The theoretical and methodological approaches to the interpretation of the term "social safety" are analyzed. The place of "social safety" concept in the national security is grounded. The strategic necessity to ensure socio-economic security of the Ukrainian society is determined in this work.

Keywords: the safety, the social safety, the safety of the state, the safety of personality, National safety.